

МИЛАН СУБОТИЋ*
Институт за европске студије
Београд

УДК 323(470+571)
Оригиналан научни рад
Примљен: 12.02.2015
Одобен: 22.02.2015

СИБИРСКИ РЕГИОНАЛИЗАМ ИЗМЕЂУ ИМПЕРИЈАЛНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ДИСКУРСА**

Сажетак: Бавећи се истраживањем места и улоге „Сибира” у руској империјалној и националној имагинацији, аутор је у овом раду приказао и интерпретирао политичке идеје заговорника сибирског регионализма (областничество). Регионалистичка концепција Сибира која је формулисана у другој половини XIX века, почивала је на критици његовог колонијалног статуса и залагању за обласну аутономију. За разлику од националистичких заступника федералних идеја у Руској империји, сибирски регионалисти наглашавали су територијалну (природно-географску) целовитост и посебност Сибира, док су његово становништво сматрали само посебним културно-антрополошким „типом” руског народа. Упркос почетној сецесионистичкој фази, политички циљеви регионалистичког покрета могу се, према мишљењу аутора, свести на остварење његове аутономије у оквиру Русије. Према уверењу регионалиста, управо ослобођење од колонијалне зависности Сибира од европског дела Русије омогућило би његов пуни развој који би, у крајњој линији, био од велике користи и за саму Русију.

Кључне речи: Сибир, Руска империја, колонијализам, регионализам, аутономија, федерализам

У *Историји руске државе*, првом у низу монументалних историографских дела руског XIX века, Николај Карамзин (1766–1826) је са осећањем националног поноса истицао величину Руске империје,¹ Јермака је поредио са Пизаром и Кортесом, а о Сибиру је писао као о руском Перуу или Мексику

* milsub@gmail.com

** Рад је део обимније монографске студије написане у оквиру пројекта Института за европске студије (бр. 149026) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије. Први део студије видети у: Subotić, (2012: 205–234).

¹ „Погледајмо на пространства те јединствене Државе: мисао обамира – никада се Рим у својој величини није могао поредити с њом... Није ли задивљујуће то како су се земље које су одвојене вечним природним преградама, неизмерним пустињама и непроходним шумама, хладним и топлим климатима - попут Астрахана и Лапоније, Сибира и Бесарабије – са Москвом могле спојити у једну Државу? (Карамзин, 1818; Т. 1: Предисловие).

(вид. Карамзин, Т. 9; гл. VI). Истовремено, он је наглашавао своје уверење да ће „чврсти темељ” Руске империје – „правила мудрог самодржавља и свете вере” – очувати у будућности „јединство свих делова” огромне државе. Речју, његово поређење Сибира са Перуом и Мексиком односило се на прошлост, али се није протезало на његов ондашњи и будући развој јер су обе ове шпанске колоније, управо у време када је Карамзин писао и објављивао своју *Историју*, постале независне државе.² Имајући у виду да је у години рођења Карамзина донета америчка Декларација о независности и почео рат за стварање САД, на основу раније раширене представе о Сибиру као колонији могли су се изводити двосмислени закључци о будућој судбини Руске империје. Наиме, ако је у прошлости Сибир као (азијска) „колонија” потврђивао идентитет Русије као (европске) империје, онда се у савременој епохи постепеног осамостаљивања колонија отварао проблем његовог будућег статуса. Само три године после париског издања, у Русији је 1877. године преведена књига „О колонизацији код модерних народа” (*De la colonisation chez les peuples modernes*, 1874) у којој је француски економиста и будући дописни члан Руске академије наука Леруа-Бољо (Leroy-Beaulieu, 1843–1916) јасно упозорио: „Метрополе се морају навикнути... на мисао да ће колоније некада достићи зрелост и да ће оне тада захтевати све већу и већу, те, на крају, и потпуну независност” (цит. према: Ремнев, 2004а: 57).

Имајући у виду процес деколонизације, руски званични кругови често су негирали приписивање колонијалних одредби Сибиру, те је у једном приказу књиге о статистици Русије већ 1819. године јасно наглашено: „Не треба ни расправљати много о томе да *назив колоније не одговара Сибиру*. Јединствена управа, једнаки кривични и грађански закони, једнака права становништва – све то сједињује Сибирски крај са правом Русијом у једно недељиво тело, а житељи удаљених сибирских земаља су исто тако наши суграђани као и сви становници великоруских и малоруских губернија, а не колонисти... Мудре власти сада се старају да и праве колоније уједине са метрополом те да их, такорећи, стопе у једно тело”.³ Независно од нетачности наведеног образложења (нарочито оцене о правној униформности империје), њиме је јасно негирана структурна сличност Русије и западних империја чије се колоније, једна за другом, тежиле ка осамостаљивању.⁴ Поред традиционалног разликовања „копнених” и „прекоморских” империја, за ту сврху често је служило и истицање различитих *мотива* западне и руске империјалне експанзије: „Колоније

² Перу и Мексико постали су независне државе 1821. године; пре њих – Аргентина 1810, Венецуела 1811, Чиле 1818, а после – Бразил и Еквадор, 1822. године.“

³ Замечания на книгу: «Начертания статистики Российского государства», составленное Главного Педагогического Института Адъюнкт-Профессором Арсеньевым. Часть I. О состоянии народа. С. Петербург, 1818 года // *Дух журналов*. 1819. Ч. XXXII:131–132. (Cit. према: Ремнев, 2010: 153-4).

⁴ То је, према Сандерленду, био један од разлога зашто у Русији никада није постојало Министарство колонија: „Руски владини чиновници су се све до краја XIX с подозрењем односили према увођењу отворених структурних сличности са западним колонијалним империјама због опасности подстицања сепаратистичких покрета или поткопавања остварења свог старог циља – ’стапања’ (*слияние*) народа империје“ (Sunderland, 2010: 121–122).

су освајане ради њихове економске експлоатације у интересима метрополе. Припајање руских крајина (*окраин*) није било ствар економског рачуна – Русија је постепено овладавала својим крајинама на западу и истоку из чисто политичких мотива јер је то био нужни услов обезбеђења њене моћи и независности. Њој је био нужан излаз на море, морала је бранити своје границе од дивљих хорди, *те је због тога све више расла – понекад на штету својих економских интереса*” (Коркунов, 1909: 281–282). Дакле, упркос спољашњим сличностима, западни и руски империјализам сматрани су различитим историјским појавама, те се на основу тога закључивало да руске „крајине” могу избећи судбину колонија западних империја које не само да теже самосталности, већ и успешно постају независне државе. Одбацујући аналогију између Сибира и колонијалних посела западних империја, руски географ и путописац Михаил Вењук (Венюков, 1832–1901) тврдио је 1877. године: „Потпуно политичко спокојство царује на целом огромном пространству од Урала до Тихог океана, без обзира на прилив толиких бунтовних елемената у лицу прогнаних преступника. У општедржавном смислу северна Азија није побуњена колонија чија метропола се исцрпљује улагањем напора да је одржи у политичким ланцима, већ *прости продужетак велике империје* чија политичка моћ само црпи нову снагу из освојене земље” (цит. према: Ремнев, 2010: 158).

Наведене тврдње којима се негира колонијални статус Сибира можемо тумачити као полемички одговор на двоструки – спољашњи и унутрашњи – изазов. Под „спољашњим изазовом” подразумевам поменути историјски процес еманципације колонија и постепеног ширења уверења да империјална доминација над удаљеним територијалним поседима није вечна, чак ни онда када су они насељени истородним „колонистима”, а не бројним „домородцима”. У том погледу, Америчка револуција и стварање САД представљали су преломни историјски догађај јер се Енглеска у одбрани своје владавине није могла позивати на уобичајену „империјалну формулу” – потребу уређења и организовања друштвеног живота „дивљих народа” ради остварења „цивилизацијске мисије”. Огромна територија, малобројност домородачког живља и природа (исељеничке) колонизација у америчком случају представљале су основу за повлачење аналогије са Сибиром, нарочито у круговима бројних политичких прогнанника који су неуспешно покушавали да реформишу и ограниче самодржавље у самој „метрополи” – европској Русији. У том погледу, прогнани декабристи (после којих су следили „петрашевци”, социјалисти различитих усмерења, украјински националисти, учесници пољских устанака...) били су први који су истицали сличности између Сибира и САД, па је један од њих (Пушин) 1845. године писао из прогонства: „На Сибир не гледам другачије него на Америчке Државе. Сибир би се могао одмах одвојити од метрополе и ништа му не би требало – богат је он својим даровима природа” (цит. према: Ремнев, 2010: 156). Осим (физичко-географских) обележја сибирског пространства⁵ и

⁵ Поводом триста година од Јермаковог похода у новинама „Русские Ведомости“ (25. 11. 1881, бр. 288) истицано је: „Упоредимо Сибир са другом земљом са којом он има много заједничког по свом физичком устројству и првобитном историјом. Говоримо о северноамеричким Сједињеним Државама које се од Сибира разликују само својим јужним провинцијама и разуђеном обалом.

његовог колонијалног статуса, сличност са Северном Америком тражена је и у карактеристикама сибирских досељеника који су били више налик америчким „пионирима” него покорним и неслободним „мужицима”. Тако је декабриста Басаргин, сећајући се година сибирског прогнанства, истицао посебне карактеристике житеља Сибира: „Обичан народ чинио ми се много слободнији, разумнији, па чак и образованији од наших руских сељака, посебно спахијских кметова. Боље је разумевао достојанство човека, више је држао до својих права. Касније сам често слушао од оних који су посећивали Сједињене Државе и живели тамо како Сибирци (*Сибиряки*) имају много сличности са Американцима по својим правима, навикама, па чак и начину живота” (Басаргин, 1856: 117–118). Сличности између америчких пионира и становништва руског Истока наглашавао је и Херцен који је у одсуству племства и кметства, сталној борби са природом у непрегледним пространима, те слабом утицају администрације и Цркве видео узроке посебности „сибирског народа” (вид. Герцен, 1852-1868: 257–8).

Полазећи од шире, „пансловенске” федералистичке перспективе, будући анархиста Бакуњин је из прогонства у Иркутску 1860. године писао Херцену да ће се Сибир, после освајања Амурског краја, све више „удаљавати” од Русије да би, на крају, постао аутономни део будуће „словенске федерације”.⁶ Штавише, његов следбеник Петар Кропоткин тврдио је у својим мемоарима да су тих година у кабинету Николаја Муравјова (Н. Муравьев), генерал-губернатора Источног Сибира и освајача Амурског краја, „млади људи, укључујући и прогнаног Бакуњина... разматрали могућност формирања Сибирских Сједињених Држава, које би ступиле у федеративни савез са Северноамеричким Сједињеним Државама” (Kropotkin, 1985: 101)! Без обзира што је тешко поверовати да је Муравјов учествовао у таквим расправама, ово Кропоткиново сведочанство илуструје чињеницу да се средином XIX века, бар у круговима политичких прогнанника, често расправљано о сличностима између Сибира и САД. У ондашњој руска емиграција окупљеној око Херценовог „Колокола”, Огарјов (Н. Огарев) је у тексту „О савременој Русији и њеном развоју”, 1868. године предвиђао да је „Сибиру у будућности суђено да у односу на европски део Русије игра исту ону улогу коју имају Сједињене Државе у односу на Енглеску, тј. да пође путем самосталног развоја” (цит. према: Ремнев,

Али, узроци брзог развоја Сједињених Држава не леже на југу... Гледајући карту Америке нехотице се задивиш њеним равницама, планинским ланцима и моћним речним сливима који имају тако много заједничког са равницама, планинама и рекама Сибира. Исто је и са оштром континенталном климом, падавинама, величином пространства, богатством биљног и животињског царства, рудним богатствима – ту такође видимо много заједничког са Сибиrom, не излазећи из граница аналогije која, наравно, као свака аналогija не може бити примењена до најмањих ситуација“ (цит. према: Ядринцев, 1889: 433).

⁶ „Нема сумње да ће Амур временом извлачити Сибир из Русије, дати му независност и самосталност. Тога се јако боје у Петербургу, неки су се чак озбиљно бојали да Муравјов не прогласи независност Сибира. Али, таква независност која је сада немогућа, можда ће бити нужна у ближој будућности – зар је то несрећа? Зар Русија дуго још може остати насилном, наказно монолитном, незграпном монархијом, зар се монархијска централизација не мора изгубити у словенској федерацији?” (Бакунин, 1860).

20046). Деценију раније, разочаран европским политичким развојем, и Херцен је, управо у Сибиру и изласку Русије на Тихи океан („Средоземног мора будућности”), видео могућност ослобађања од „традиција Петербурга” и отварање перспективе будуће блиске сарадње две „младе нације” – САД и Русије.⁷

На основу улоге и значаја коју је Сибир имао у формулисању аналогија између Русије и Америке, било је могуће извести различите закључке о његовом будућем статусу – од залагања за јачање руске колонизације за коју Сибир представља „резервну земљу” за демографски вишак становништва,⁸ преко различитих пројекта претварања Сибира у (кон)федералну јединицу реформисане Русије, па све до његове сецесије и потпуног осамостаљивања. Ови пројекти зависили су од (разнородних) општих идеолошко-политичких уверења њихових заговорника који су, поред „спољашњег” оквира – глобалног процеса еманципације колонија – имали на уму нужност реформисања Русије као онај други, већ поменути, *унутрашњи изазов* за реинтерпретацију места и улоге Сибира у Руској империји. Заговорнике ових реформских пројеката, осим према идеолошко-политичким платформама, можемо разликовати и на основу карактера њихове повезаности са Сибиrom. У том погледу, већину су, свакако, представљали они аутори за које је Сибир преваходно био „кажњеничка колонија” у коју су прогнани због својих политичких уверења насталих и заговараних у самој „метрополи” – европској Русији. Тек средином XIX века, не без њиховог утицаја, расправама о статусу и будућности Сибира прикључују се и малобројни припадници првих генерација универзитетски образованих „Сибирца” (*Сибирјак*) који су животно и емотивно били везани за ова пространства као за своју ужу домовину (*родина*). Они су формулисали и заговарали становиште које се обично назива сибирским регионализмом (*сибирское областничество*) у оквиру кога су изложили целовито схватање социјалног, политичког и економског стања Сибира, као и своје погледе на његову историју и правце будућег развоја. Значај ових регионалиста (*областники*) за историју руске политичке мисли није преваходно последица њиховог аутохтоно-сибирског порекла, тј. у чињенице да је реч о теоријском учењу и политичком покрету који је настао, према уверењу самих његових заговорника, на тлу једне *колоније*. Лишено колонијалне „егзотичности”, становиште које су од шездесетих година XIX века до окончања Октобарске револуције и Грађанског рата формулисали и бранили сибирски регионалисти било је, пре свега,

⁷ „Ако се Русија ослободи од петербуршке традиције, она има једног савезника – Северноамеричке Државе... Обе земље обилују снагама, пластицизмом, духом организације, устрајношћу. Не знајући за препреке, обе су сиромашне прошлoшћу, обе почињу потпуним раскидом са традицијом, обе се шире по бесконачним долинама у потрази за својим границама, са различитих страна, преко застрашујућих пространства, обе, обележавајући свуда свој пут градовима, селима, колонијама, доспевају до обала Тихог океана - тог 'Средоземног мора будућности'... (Герцен, 1858: 399–400).

⁸ „Уместо краја који је погодан само за изгнанство, Сибир је, посебно западни, огромна резерва земље за пресељење тог вишка руског становништва који ће природно настати при постојећем систему аграрне културе. *Ту су наше Сједињене Државе*, а ниједна држава бије у тако повољном положају као Русија с обзиром на могућност да не шаље своје емигранте преко мора, већ да их насељава на сопственој територији“ (*Новое время*, 26. X, 1881; цит. према Ядринцев, 1889: 433).

значајно јер је у руској политичкој и интелектуалној традицији представљало усамљени пример заговарања идеја федерализма и регионалне аутономије. Наиме, током друге половине XIX века у руској историографији доминирала је такозвана „државно-правна школа” (*государственная школа*) по којој је држава имала кључну улогу у историјском развоју, док је прошлост Русије тумачена као постепени процес интеграције и унификације природно-географски и етнички разнородног простора у државно-правне оквире империје као „нације-државе у настајању”.⁹ У сфери политичких идеја и покрета склоност ка централизацији и унитаризму била је такође широко распрострањена: „У целини, главни смер руске политичке мисли у том погледу је био упадљиво хомоген, да не кажем хегелијански – од левице до деснице, готово без изузетка, велики нагласак стављан је на улогу државе као мотора напретка у руској историји... Све руске политичке партије (са изузетком дела есера са анархистима), а нарочито Конституционални демократи (Кадети), делиле су уверење о приоритету централистичке државне конституције” (Pereira, 1988: 116). Не улазећи овде у приказ расправа о природи совјетског („фасадног” или „псеудо”) федерализма, може се тврдити да управо због маргиналности федералистичких идеја у руској политичкој традицији сибирски регионализам (*обласничество*) представља истраживачки занимљиву појаву у историји касно-империјалне Русије.

Сибирски регионализам: настанак и главне карактеристике покрета

Као и у случају већине других идејних и политичких покрета империјалне Русије, студентски кружок био је „родно место” сибирског регионализма. Удаљени од свог завичаја у коме није било универзитета, крајем педесетих и почетком шездесетих година XIX века малобројни студенти пореклом из Сибира формирали су у Казању и Петербургу „земљачке кружоче” у којима су, уз уобичајене студентске забаве, расправљали о „невољама и потребама Сибира”.¹⁰ Њихове расправе вођене су у атмосфери ентузијазма који је обележавао почетак великих реформи првих година владавине Александра II, као и афирмације нових приступа тумачењу руске историје у којима се све већа пажња поклањала регионалној сложености империје и улози самоуправно-народних органа власти. Наиме, истичући етничку („племенску”) разнородност империје и различитости њених саставних делова, Николај Костомаров (Н. Костомаров

⁹ „Мора се запазити да су водећи руски и совјетски историчари били упорно концентрисани на виђење прошлости обликоване из две престонице – Москве и Ст. Петербурга, као и, у великој мери, на политику, друштво и културу етничких Руса... Магистрални ток руске политичке мисли остао је бескомпромисно унитаристички у свом виђењу Руске империје, независно од припадности кадетској, октабристичкој, социјалдемократској или социјал-револуционарној партијској припадности:“ (Hagen, 1997: 395; 399).

¹⁰ По начину свог настанка, сибирски регионализам тако антиципира механизме формирања савремених „постколонијалних студија“ које су, као критичку теоријску и политичку позицију, формулисали на катедрама водећих западних универзитета припадници бројне „академске дијаспоре“ из земаља Трећег света.

1817–1885) је од 1859. године са универзитетске катедре интересовање својих слушаца у Петербургу усмеравао са политичке ка друштвеној историји или истраживању „народног живота” у етнички хетерогеној држави. Иако лишен универзитетске позиције, велики утицај на сибирске студенте имао је и њихов „земљак” Атанасије Шћапов (А. Щапов, 1830–1876),¹¹ који је у својим радовима о историји, етнографији и религији такође, поред принципа „народности”, наглашавао суштинску важност регионалног приступа (*начало областности*) у тумачењу настанка и развоја Руске империје.¹² „Ова двојица даровитих, али релативно занемарених историчара из средине XIX века били су главни представници онога што је, насупротив 'државној школи' Соловјова, Чичерина и Кавелина, постало познато као 'федерална школа' руске историографије. Постојале су упадљиве сличности у погледу личности и каријера ове двојице историчара... обојица су за свој политички неконформизам платили периодом боравка у затвору и изгнанству; обојица су утицали на руску социјално-политичку мисао и историографију региона и покрете са којима су били поистовећивани – Костомаров са Украјином и њеним националним покретом, Шћапов са Сибиrom и сибирским регионализмом” (Mohrenschildt, 1978: 387-8).

Либерализација јавног живота „ере реформи” с почетка шездесетих година и нови правац у историографији пресудно су утицали на теоријско формирање вођа сибирског регионалистичког покрета – Николаја Јадринцева (Николай М Јадринцев, 1842–1894) и Григорија Потанина (Григорий Н. Потанин, 1835–1920), као и на уски круг њихових колега који су, како је касније истицао Јадринцев, „хтели да разбију предрасуде и лажно поимање нашег Истока настале на основу његове несрећне прошлости, те да покажу како би овај крај, у бољим условима, могао бити земља задовољства, богатства и среће” (Јадринцев, 1882: 11). Делећи осим завичајног и слично социјално порекло,¹³ млади сибирски студенти су основни узрок „несрећне прошлости” и жалосне садашњице свога краја видели у његовој колонијалној потчињености империјалној метрополи чија је политика почивала на (само)државном централизму који је отежавао развој разнородних области империје. „Схватили смо” – забележио је касније у својим *Успоменама* Потанин – „да морамо размотрити и просудити да ли се наш крај којег смо, међу престоничком интелигенцијом, ми

¹¹ Шћапов је рођен у околини Иркутска, у етнички мешовитом браку руског црквењака и бурјатске сељанке. Био је професор историје у Казању до 1861. године када је, због говора на парастосу сељацима убијеним у селу Бездно, избачен са Универзитета. Новију интерпретацију његових идеја видети у: Etkind, (2011: 64–70; 194–207).

¹² Тако је у свом приступном предавању на Казанском универзитету Шћапов истакао: „Унапред ћу рећи да не са мишљу о државности и не са идејом о централизацији, већ са идејом народности и регионализма ступам на универзитетску катедру руске историје... У излагању руске историје је до сада у нас доминирала идеја централизације – све разнолике карактеристике, правци и чињенице историјског живота провинција подводили су се под једну идеју државног развоја... Руска историја, заснована на идеји централизације и искључивању идеје области јесте управо негирање суштинског, животног значаја региона као различитих органа у саставу и развоју целовитог политичког организма – свукупног народа“ (цит. према: Јадринцев, 1884).

¹³ „По свом социјалном пореклу сви они су били 'разночинци' – ни један од њих није био наследни племић: шесторица су потицали из чиновничких породица, четворица из козачких официра, тројица из трговачких и тројица из свештеничких породица“ (Шиловский, 2008: 24).

представљали, користи истим правима као друге области империје ... Да ли власт доноси мере којим би се Сибир изједначио са другим областима у ношењу државног бремена; да ли се она немарно односи према потребама Сибира или, пак, у односу према својој колонији следи исту онакву неправедну политику какву имају европске метрополе – политику која је искључиво у корист метрополе, а на штету колоније?” (Потанин, 1983: 159). Расправе о овим и сличним питањима остале би у оквирима земљачког кружока да, после затварања Универзитета и повратку већине студената сибирске градске центре, власти нису откриле рукопис прогласа у коме се „патриоте Сибира” позивају на сецесију од Русије и формирање републике која би била налик америчкој федерацији. Написан за „интерну употребу” припадника кружока и надахнут младалачким радикализмом, Проглас је маја 1865. године случајно доспео у руке полиције која је покренула потрагу за „виновницима распростирања антидржавних прокламација по Сибиру”. Спроведена истрага обухватала је испитивање великог броја лица и окончана је 1865. подизањем оптужнице у Омску против деветнаест лица због „политичких злочина” и „злонамерних деловања”. С обзиром да је био најстарији, те да је у истрази признао своју приврженост „сибирском патриотизму” који га је мотивисао да будућност Сибира види у независности и републиканском уређењу, Потанин је био првооптужени. Пошто Сибир није био обухваћен реформом судства, оптуженицима је административним поступком суђено у одсуству, па је у фебруару 1868. године пресуда донета у Петербургу. Након готово три године проведених у притвору, Потанин је осуђен на петогодишње прогонство и принудни рад (*каторга*) у Финској; Јадринцев је (са још тројицом оптужених) лишен имовинских права и прогнан на три године у (северно-западну) Архангелску губернију; четворица оптуженика су стављени под административни надзор, док су остали били ослобођени (вид. опширније у: Шиловский, 2004). Како је то касније Јадринцев приметио, за разлику од других осуђеника, „сепаратисти” су били „прогнани у обрнутом правцу – из Сибира”, те је тиме, „први пут признато да је Сибир нека врста отаџбине и да неко мора бити протеран из ње” (цит. према: Watroust, 1970: 350).

„Случај сибирских сепаратиста” није изазвао велико интересовање у руској јавности – збивања у удаљеној провинцији била су у другом плану у односу на пажњу коју су шездесетих година привлачили критичари самодржавља у престоници, опозициони покрети (*Земля и воля*) те, посебно, Пољски устанак из 1863–4. године.¹⁴ Може се тврдити да је управо драматично заоштравање „пољског питања” знатно утицало на осетљивост империјалне администрације према првим и сасвим нејасним наговештајима „сибирског сепаратизма”.¹⁵

¹⁴ „У целини, јавно мњење у европској Русији није било баш много заинтересовано за аферу поводом независности Сибира. То сигурно није био велики скандал за престоничке новине и часописе, нити се о томе причало у салонима и на пријемима. Малу, ако уопште икакву, симпатију према 'сепаратистима' у удаљеном Сибиру изражавали су ондашњи прогресивни часописи“ (Watroust, 1970: 341).

¹⁵ Империја, уплашена националним покретима у западним областима, на Кавказу и Поволожју, преносила је своје страхове и на источне крајине у којима је регионалистички покрет био тек у свом повоју. Фобија сибирског сепаратизма јавила се пре него што су се у самом Сибиру почело

Очигледне слабости сибирског регионализма – малобројност његових заговорника, ограниченост њиховог утицаја, неразвијено друштвено окружење, као и сама садржина њихових уверења – чиниле су „сепаратистичку” квалификацију пренаглашеном и неутемељеном. Да је у питању пре био „баук сецесионизма” него реални сепаратистички покрет могли су се уверити већ и сами истражитељи којима је Потанин у „отвореном признању” детаљно изложио своја уверења о нужности осигуравања *аутономије* Сибира у оквирима Руске империје.¹⁶ Помињање сецесије имало је, пре свега, функцију упозорења упућеног империјалном центру – заговорници регионализма били су уверени да ће се централизовани империјални поредак у будућности, ако се не измени колонијални статус Сибира и не уведу институције његове политичке и културне аутономије, суочити са јачањем локалног сибирског патриотизма и покретом који ће, у крајњој линији, истаћи радикално сецесионистичке захтеве.¹⁷ Тако гледиште је у једном каснијем осврту на настанак сибирског регионализма и судски процес поводом „сецесионистичких прогласа” јасно истакао и Потанин: „Ни судије, ни историчари не могу ове рукописне сибирске прогласе сматрати припремом одвајања Сибира од Русије. У сибирском друштву они су били само припрема подстицања критичког односа према његовом колонијалном положају” Потанин, 1908: 272).

Књига Николаја Јадринцева *Сибир као колонија* (1882) својим насловом сажима кључну тезу сибирских регионалиста која је систематски развијена у њиховој обимној научној и публицистичкој активности. Уобичајено одређење „колонијализма” обухвата праксе политичке доминације и економске експлоатације коју једна политичка јединица (метропола), ослањајући се на административно-управни апарат и групе колониста, остварује на територији друге (колонија), наглашавајући (расну, етничку или културну) дистанцу између становништва ових јединица и позивајући се на своју „цивилизацијску мисију”.¹⁸ За разлику од „окупације” или „империјализма”, за колонијализам је од

формирати расположење у корист аутономије и пре него што се појавио сибирски регионализам. Баш како је Андерсон приметио: 'може се ићи тако далеко и рећи да држава, као у неком злослутном пророчком сну, замишља своје локалне противнике још много пре него што они стекну своју историјску егзистенцију' (Ремнев, 2011: 117).

¹⁶ Видети детаљни приказ архивског примерка Потаниновог признања у: Шиловский, (2004: Гл. 5). На основу овог „признања“ може се извести закључак да по схватањима Јадринцева и Потанина „Сибирски патриотизам није био анти-руски партикуларизам и сецесионизам, већ у великој мери регионални патриотизам који је био сасвим компатибилан са ширим руским патриотизмом“ (Watroust, 1970: 295)

¹⁷ „Истицање аналогije између Сибира и колонија западноевропских држава очигледно је било нужно идеологу сибирског регионализма да би још једном подсетио власт о неопходности задовољавања потреба Сибира и наговестио опасност од колонијалног сепаратизма у случају заборављања интереса својих колониста“ (Дамешек, Ремнев, 2007: 317).

¹⁸ Према једној развијеној политичкој дефиницији, 'колонија' је: „(1) Територија без самоуправе чији су (2) становници у неједнаком положају спрам метрополе у којој становништво управља собом. (3) Администрација и одговорност за администрацију је брига државе која управља колонијом. (4) Становништво колоније не учествује у избору виших управних органа, тј. њихове управљаче одређује држава која њоме влада. (5) Права становништва колоније, њихов економски положај и друштвене привилегије регулисане су од стране друге државе. (6) Таква положај не одговара природним везама, већ вештачким моделима који су производ освајања или

суштинског значаја процес насељавања становништва из метрополе на територији колоније,¹⁹ па је своју књигу Јадринцев написао и објавио поводом обележавања три века од почетака руског насељавања Сибира. Разликујући војну, административну и слободно-народну колонизацију, Јадринцев је истицао да је „Сибир, по свом настанку, продукт самосталног народног стремљења и стваралаштва, резултат тежње руског народа ка емиграцији, ка пресељењу и изградњи новог живота на новој земљи” (Јадринцев, 1882: 134). Огромна сибирска пространства и малобројност домородачког („инородачког”) становништва олакшала су процес насељавања руских сељака чију оправданост, за разлику од *колонијалне политике* Руске империје, Јадринцев и Потанин нису доводили у питање.²⁰ У својој критици државне политике они нису полазили само од оцене да је империјална власт својим мерама знатно отежавала народну колонизацију, већ и од тезе према којој, читава три века после освајања, припајања и насељавања Сибира, ова област још није постала руска „провинција”, већ је била и остала *колонија*: „Закључили смо да се разлика између колоније и провинције не састоји у изолованости или одвојености неког краја од центра, већ у томе да ли се према новоосвојеној земљи примењује или не примењује политика која се назива колонијалном” (Потанин, 1983: 160). Да је Русија током три века примењивала управо такву политику видљиво је, према уверењу сибирских регионалиста, на основу разматрања економског и административно-политичког статуса Сибира у оквиру империје, као и карактеристика друштвеног и културног живота тамошњег домородачког и колонизованог становништва.

Економски показатељи колонијалног положаја Сибира били су најочигледнији – од Јермаковог освајања, територију која обилује разноврсним природним ресурсима престоничке власти третирале су као своју „сировинску базу” која је омогућавала велику добит без одговарајућих улагања и трошкова. Низ природних богатстава Сибира – од крзна, дрвета, различитих метала и, нарочито, злата (па, све до данашње нафте и гаса)²¹ – у основи су ресурсно-зависне економије (*resource-dependency*) која је имала далекосежне политичке и културне последице (вид. Еткинд, 2011: 72–90). Сибирски регионалисти су

међународних уступака. (7) Колонијално становништво припада раси или култури која је различита од оне владајућег народа; обично они такође говоре различите језике“ (Casanova, 1956: 29).

¹⁹ „Према класичним дефиницијама, 'колонијација' (као и њен идеолошки систем – колонијализам) означава процесе доминације у којем насељеници из колонизаторске групе мигрирају на колонизовану територију, док је империјализам облик доминације који не захтева такво пресељење“ (Etkind, 2011: 7).

²⁰ „Већ у првој половини шездесетих година, обојица су закључили да постоји разлика између колонизације као земљорадничког освајања нових територија и колонијалне политике државе“ (Шиловский, 2008: 42).

²¹ „Није било царовања током кога Сибир није скретао пажњу на себе новим открићима и даровима – у време Ивана Грозног - освајањем и самуровином; при Петру I – отварањем рудника, бухарским златом и трговином са Кином; у време Катаринине владавине – бухарском трговином, припајањем степе, Камчатке, америчким поседима; у време Павла – маштом о походу на Индију, касније, у четрдесетим годинама – открићем злата, педесетих – припајањем Амура, Усуре; шездесетих – Средње Азије, седамдесетих – Сахалина, итд.“ (Јадринцев, 1882: 237).

били међу првим ауторима који су истицали негативне учинке привреде усмерене на неограничену експлоатацију ресурса која је, с једне стране доносила огромну добит метрополи и њеним заступницима, док је, с друге, имала катастрофалне економске, демографске и еколошке последице у самом Сибиру. Неједнаком разменом Сибир је осуђен на „московски мануфактурни јарам” (Потанин) који га, независно од обиља природних богатстава, одржава у трајној зависности и води његовој економској стагнацији.²² Детаљно разматрање положаја Сибира у руској империјалној економији суочило је регионалисте са питањем узрока који онемогућавају његов привредни развој који би био сличан оном какав су опажали не само у европској Русији, већ и у бившим европским колонијама на америчком тлу.²³ Одговор на ово питање, сматрали су они, треба тражити у сфери политике – карактер империјалне власти и начин управљања Сибиrom су главни узроци изостанка његовог економског, политичког и културног развоја. Сажето, ти узроци садржани су у *централизацији* као основном механизму самодржавне владавине која, одбијајући ограничење и поделу власти, онемогућава обласну аутономију, док истовремено, услед просторне удаљености Сибира од центра моћи, фактички подстиче самовољу тамошњег административно-управног апарата који јој измиче икаквој ефикасној контроли.²⁴ Док „московски јарам” проузрокује економску неразвијеност Сибира, политички „јарам” наметнут из Петербурга умртвљује његов друштвени живот стављајући га у положај пасивног објекта којим влада некомпетентна и корумпирана администрација којој су непознате „сибирске потребе и невоље”.²⁵ Иако је у прошлости чињеница непостојање крепостног права била предност Сибира у односу на европску Русију, његова „посебност” након увођења великих реформи (судства и стварања земских институција) имала је негативне последице јер у овом огромном делу империје оне нису важиле. Регионалисте је посебно погађало одустајање власти од стварања институција локалне самоуправе у сибирским губернијама јер су они били уверени да би ту, управо због непостојања племства и кметства, земске скупшти-

²² „Досадашњи примери експлоатације Сибира и коришћења ове области само у једном правцу, представљају повод за мишљење да је Сибир осуђен да вечно буде земља сировина којима снабдева друге крајеве, да је њему суђено да трајно остане земљорадничка и сточарска земља чија је једина економска снага у извозу тих производа и сировина... Суштина привреде у Сибиру и карактер његове трговине састоје се у продаји сопствених сировина и задовољавању свих, до најситнијих потреба привреде увозом из европске Русије” (Ядринцев, 1882: 248; 259).

²³ Аналогја са САД је стално била на уму сибирским регионалистима – Јадринцев је по повратку са Светске изложбе одржане у Чикагу 1893. године писао Потанину: „Америка ме је запањила – то ће бити Сибир за хиљаду година, управо сам видео будућност човечанства и Домовине... Замислите моја осећања... Срце ми стаје, осећам бол и тугу због наше Домовине. Боже мој! Да ли ће она тако процветати?” (цит. према: Шиловский, 2008: 116).

²⁴ „Генерално, власт губернатора расте у пропорцији са растојањем од Петербурга, али у оним губернијама у којима нема племства - у Перму, Вјатки, Сибиру – она расте геометријском прогресијом“ (Герцен, 1852–1868: 236).

²⁵ „Овде бих хтео да истакнем да за Сибирце два симболичка центра имају улогу угњетача – Петербург и Москва... Први је Петербург из кога проистиче бирократско-административно тлачење које не дозвољава слободни развој Сибира; док је други центар – Москва из које, углавном, проистиче економско тлачење“ (Ремнев, 2008).

не и управе имале, на локалном и обласном нивоу, истински демократски карактер и важну функцију у развоју политичке свести становништва. Ограничење реформи на „унутрашњу Русију” значило је да Сибир остаје *колонија* која, за разлику од сличних колонијалних посела западних држава, нема институције које, у оквиру својих овлашћења, самостално уређују њен друштвени, културни и привредни живот.²⁶ Уместо да путем имплементације реформских планова на целокупној територији власти начине кључни корак у процесу интеграције разнородних делова империје у зачетак „нације-државе”, Сибир је остао издвојена, посебна област (без признања те посебности допуштањем аутономије) – место изгнанства (казнене колонизације), економске експлоатације сировина и административне самовоље. Стога, у политичком програму сибирског регионализма можемо разликовати три основна могућа решења „сибирског питања”. Прво, управо поменута *интеграција* са европском Русијом, вољом власти није остварено – Сибир је, као што је Јадринцев тврдио, остао у статусу „колоније”. Друго решење било је нереалистично јер је водило радикално-револуционарном исходу – *сецесији* Сибира и стварању независне државе – акту о коме су само у младости маштали сибирски студенти. Између ова два радикална решења, постојало је треће које је подразумевало признање *аутономије* Сибира као посебне области *унутар* Руске империје или, у радикалнијој верзији, посебне федералне јединице која би (заједно са другим таквим јединицама, попут централне Русије, Украјине, Средње Азије) била део заједничке федералне државе. У односу на прва два решења „сибирског питања”, треће би представљао својеврсни компромис између две крајности – пројеката стварања унитарне нације-државе и сецесије. Сибирски регионалисти су заговарали управо такво решење – „успостављање аутономног статуса (или доминиона) за Сибир у оквиру Руске империје или, још боље, унутар Руске федерације држава уређених по узору на принципе федералног Устава САД” – решење које је, такође, било сувише радикално за Русију (вид. Watrous, 1993: 118).

Инсистирање на колонијалном статусу Сибира код заговорника његове обласне аутономије садржавало је две поруке упућене јавности и владајућим структурама империје. Прва се тичала нужности убрзаног привредног, друштвеног и културног развоја колонијалне територије како би она, у догледној будућности, достигла централну Русију. Увођење институција земства и обухватање Сибира реформом судства, укидање монопола и државног протекционизма у трговини, развој пољопривреде, улагање у индустрију, као и у образовање и културни живот, представљали су неке од најбитнијих мера које су, уз омогућавање слободног насељавања и укидање кажњеничке колонизације (прогонства), могле Сибир учинити сличним централној Русији.²⁷ У том по-

²⁶ Приказујући књигу Јадринцева 1882. у часопису *Отечественные записки*, И. Г. Прижов (Прыжов) је јасно истакао парадокс колонијалног статуса Сибира: „У суштини, историја Сибира је веома слична историји већине колонија свих европских држава... 'Самобитно-руско' у судбини Сибира је само то што, у време када у колонијама других земаља одавно царује законитост и грађански поредак... у Сибиру је сада експлоатација у потпуности раширила своја крила“ (цит. према: Ремнев, 2010: 160).

²⁷ „Стратешки циљ сибирског регионализма било је превладавање заостајања Сибира у нивоу економског и културног развоја у односу на европску Русију“ (Шишкин, 2011: 54). „Они су зах-

гледу, може се тврдити да су будућност Сибира регионалисти видели у развоју којим ће он постати *више налик* (европској) Русији,²⁸ али да су предусловом таквог развоја сматрали успостављање обласне аутономије која би га истовремено, у политичком смислу, чинила *различитим* од Русије и њеног бирократског централизма (вид. Watrous, 1993: 129).

Захтеви за аутономијом различитих области (*окраини*) Руске империје најчешће су се заснивали на истицању њихове етничке, културне и историјске различитости спрам уже Русије. За разлику од случајева Украјине, руске Централне Азије, а нарочито Пољске, сибирски федералисти нису се могли позивати на постојање значајне етничке или националне дистанце између становништва Сибира и оног у централним руским областима. Малобројност разноводног домородачког живља („малих народа Севера”) није могла бити основа захтева за политичком и економском аутономијом Сибира. Ипак, процеси биолошког мешања колониста са инородцима, као и међусобни културни утицаји,²⁹ довели су, према оцени Јадринцева и Потанина, до формирања „Сибирца” као „новог етнографског или оригиналног народно-обласног типа” (Јадринцев, 1882: 61–2). Ослањајући се на тада популарну физичку антропологију, регионалисти су покушали да одреде и нагласе карактеристике тог „етнокултурног типа” које га чине *посебном подврстом* унутар шире категорије „руске нације” (која је обухватала различите етничке варијације).³⁰ Као што се сам „Сибир” дефинише помоћу Русије и у супротности према њој, за регионалисте су „Сибирци” били „*други Руси*” који морају остветити и артикулисати свој посебни идентитет.³¹ Ипак, посебности етно-културног „сибирског типа” нису биле довољне за утемељење идентитетске различитости „Сибирца”, па

тевали демократизацију Сибира и спровођење реформи, једнакост Сибира у економском и политичком погледу са централном Русијом“ (Ремнев, 2008).

²⁸ „У последње време истакнута су нека веома очигледне локалне потребе и нужде тог друштва које не могу остати без одговора у државном животу Русије. Они се састоје у ширењу на Сибир грађанских права којима се већ користе поданици европске Русије. Сибирско друштво чека увођење земства, новог јавног судства, ширење образовања, гаранција личности и бољег друштвеног постојања“ (Јадринцев, 1882: 448).

²⁹ „Утицај руске народности на инородце није никако могао проћи без последица, али исто тако, одвијао се и обрнут утицај, тј. и сами Руси су много шта усвојили од инородаца. Позајмљивање инородачке културе, обичаја и језика од стране Руса на Истоку је несумњива чињеница... Овде су Руси веома често заједно са својим физичким типом губили и своје карактеристичне знаке, обичаје, веру, па чак и језик – речју, губили су своју националност“ (Јадринцев, 1891: 189). Опширније о „обрнутој асимилацији“ видети у: Sunderland, (1996).

³⁰ „У образлагању тезе о постојању посебног сибирског карактера и посебног физичког типа 'Сибирца', регионалисти су користили у том времену нова достигнућа физичке антропологије. Полазећи од идеје Шћапова о 'сибирско-руској народности' они су тумачење 'сибирства' развили до оригиналног учења о стварању у Сибиру посебног културно-антрополошког типа, па чак и 'сибирске расе' (слично ономе што се догађало у Америци). Зато су они са таквом пажњом пратили антрополошке и етнографске промене одвијале у становништву Сибира као резултат мешаних бракова и културних интеракција у свакодневном начину живота!“ (Ремнев, 2011: 118)

³¹ „Сибир може бити дефинисан посредством Русије и у супротности према њој. Сибир је реалан у мери у којој је различит од Русије (у времену, простору, суштини) и уколико је њој придодат (Сибир је по дефиницији *руски* део северне Азије). Слично томе, становници Сибира су 'други Руси' који се описују као дирљиво изворне или безнадежно заостале верзије оригинала“ (Slezkine, 1993: 15).

су регионалисти, сасвим у складу са теоријама природно-географског детерминизма, темељ тог идентитета налазили у самој територији Сибира као засебној природно-географској и климатској целини различитој од остатка Русије. „Клима је” – истицао је Потанин – „најотпорнији и најупорнији сепаратиста кога ништа не може спречити да... створи расу (етничку посебност – М. С.), ако у самој клими постоји јасна посебност... Сибир је тако велики додатак територији европске Русије да Руси који обитавају на тој територији не могу а да не осећају да живе у посебним условима... Та територија је посебан физички организам и људи који живе у зависности од тог организма морају осећати солидарност међу собом и, истовремено, осећати да их та солидарност чвршће међусобно повезује него што су повезани са становницима других области империје” (Потанин, 1908: 267; 261–2).³²

Стављајући *територијалност* у основ „сибирске идеје”, регионалисти су се у својој конструкцији засебног „сибирског идентитета” ослонили на једини чврсти елемент који им је – за разлику од заједничке историје, посебне етничке припадности, језика и религије – био доступан. Одуштајући од идеје постојања (стварања) „сибирске нације”, они су могли афирмисати посебност Сибира као области (региона) унутар Руске империје, не доводећи у питање у другој половини XIX века започете пројекте изградње (велико)руске нације.³³ Идеја Сибира као засебног региона и залагање за његову аутономију могли су послужити као посредујући елемент који смањује напетости између политичке стварности империјалне владавине и дискурса (руског и њему конкурентних) национализама. Имајући на уму овај општи циљ реформе империјалне државе захваћене кризом, сибирски регионалисти су своју активност ипак преважно усмеравали ка јачању (само)свести становништва Сибира о посебном идентитету који их, од пуке народне масе, претвара у аутономне актере историје.³⁴ Стога су они читав живот посветили физичко-географском, етнолошком, демографском и историографском истраживању свога краја, а у оснивању универзитета, штампе и издаваштва у Сибиру видели кључне претпоставке учвршћивања самосвести сибирског друштва. У том погледу, иако нису тежили стварању „нације”, сибирски регионалисти су били налик интелектуалцима из Хрохове прве фазе „буђења малих нација”.³⁵ За чињеницу да из прве („научне”) фазе – интелектуалног прегнућа усамљених појединаца – сибирски регионалистички покрет није успео да пређе ни у другу, „агитациону фазу”, а

³² „Стога су у средиште своје концепције регионалисти поставили територију која је, у њиховим излагањима, представљана као нека *квалитативна суштина* која мења људе који се на њу пресељавају“ (Ремнев, 2011:112)

³³ За разлику од других федералистичких пројеката, сибирски није доводио у питање национално-руско „језгро“ империје: „У низу других области које изражавају тежњу ка регионализму и аутономији, Сибир се истиче тиме што се у њему та идеја није повезивала и не повезује се са националном идејом. Основа сибирске идеје је чисто територијална“ (Потанин, *Областническая тенденция в Сибири*, 1907 – нав. према: Малинов, 2012: 13).

³⁴ „Народ није пасивна маса, он све више излази у арену историје и тиме народни стваралачки живот и рад у свим својим аспектима добијају на значају“ (Ядринцев, 1884).

³⁵ О Хроховој теорији настанка и динамике развоја националних покрета „малих народа“ видети опширније у: Subotić, 2006: 201–230)

још мање у трећу фазу „масовног политичког покрета”, постоје многи разлози о којима овде неће бити речи. Свакако, у потресима позно империјалног поретка питања регионалне самоуправе и привредне самосталности била су у другом плану у односу на теоријске и политичке доктрине које су утицале на судбину руске државе и друштва. Иако се, на први поглед, чине остварењем снова сибирских регионалиста, сазивање Сибирске обласне думе и формирање Сибирске привремене владе 1918. године нису били инспирисани федералним и регионалистичким идејама – напротив, „бели Сибир” је био територија са које је, у борби против Бољшевика, требала да започне обнова „јединствене и недељиве империје”. Ни распадом совјетске империје „сибирско питање” није поново постављано, што сведочи не само о слабости регионалних идентитета у односу на националне, већ и о феномену (руске) *унутрашње колонизације* који захтева посебно разматрање.

Литература:

1. Бакунин, М. А. (1860); «Письмо А. И. Герцену от 7-15 ноября 1860», *В тюрьмах и ссылке 1849–1861, Собрание сочинений и писем*, Том 4, Москва: Издательство политкасторжан и ссыльно-поселенцев 1935.
http://az.lib.ru/b/bakunin_m_a/text_0040.shtml
2. Басаргин, Н. В. (1856): «Записки», у: Воспоминания, рассказы, статьи, Иркутск: Восточное - Сибирское книжное издательство, 1988: 49–154.
3. Герцен, А. И. (1852–1868): *Былое и Думы, Собрание сочинений в тридцати томах*, Москва: Академия наук СССР, 1956, Том VIII
4. Герцен, А. И. (1858): «Америка и Сибирь», *Собрание сочинений в тридцати томах*, Москва: Академия наук СССР, 1958, Том XIII: 398–403.
5. Дамешек, И. Л; Ремнев, А. В. (ред.) (2007): *Сибирь в составе Российской империи*, Москва: Новое литературное обозрение.
6. Карамзин, Н. М. (1818–1829): *История государства Российского*. В двенадцати томах (електронско издање, доступно на;
<http://magister.msk.ru/library/history/karamzin/>)
7. Коркунов, Н. М. (1909): *Русское государственное право*. Том II, (Издание шестое, под редакцией и с дополнениями М.Б. Горенберга), С.-Петербург, електронско издање: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/100/>
8. Потанин, Г. Н. (1983): *Воспоминания*, Литературное наследство Сибири (ред. Н. Н. Яновский), Новосибирск, Т. 6.
9. Потанин, Г.Н. (1908): «Нужды Сибири», у: *Сибирь. Ее современное состояние и нужды*, (Под ред. И.С. Мельника) СПб. 260–294.
10. Ремнев, А (2008): «Азиатские окраины Российской империи» (Лекция), (<http://www.polit.ru/lectures/2008/11/27/remnev.html>).
11. Ремнев, А. (2004а): *Россия Дальнего Востока*. Имперская география власти XIX – начала XX веков, Омск: Изд-во Омского государственного университета.
12. Ремнев, А. (2004б): «Колония или окраина? Сибирь в имперском дискурсе XIX века», *Российская империя: стратегии стабилизации и опыты обновления* (Под редакцией М.Д. Карпачева, М.Д. Долбилова, А.Ю. Минакова), Воронеж (доступно на: <http://zaimka.ru/remnev-colony/>)

13. Ремнев, А. (2010): «Российская власть в Сибири и на дальнем востоке: колониализм без министерства колоний — русский 'Sonderweg'? », *Imperium inter pares: Роль трансферов в истории Российской империи (1700-1917)*, (Ред. М. Ауст, Р. Вульпиус, А. Миллер), Москва: Новое литературное обозрение, с. 150–181.
14. Ремнев, А. В. (2011): Национальность «сибиряк»: региональная идентичность и исторический конструктивизм XIX в., *Полития*, (3): 109–128.
15. Шиловский М. В. (2004): "*Полнейшая самоотверженная преданность науке*": Г. Н. Потанин. *Биографический очерк*, Новосибирск: Сова (dostupno na: <http://sibistorik.ru/project/potinin/index.html>)
16. Шиловский М. В. (2008): Сибирское областничество в общественно-политической жизни региона во второй половине XIX — первой четверти XX в., Новосибирск: Сова.
17. Шишкин, В. И. (2011): «Первая сессия Сибирской областной думы (январь 1918 года)», *История белой Сибири. Сборник научных статей*, Кемерово, 54–61.
18. Ядринцев, Н. М. (1882): Сибирь как колония: Современное положение Сибири. Ее нужды и потребности. Ее прошлое и будущее, у: Сочинения, Том 1, Тюмень: Издательство Ю. Мандрики, 2000.
19. Ядринцев, Н. М. (1884): «Народное-областное начало в русской жизни и истории», *Восточное Обозрение*, № 9, 10, 13 (dostupno na: <http://oblastnichestvo.lib.tomsk.ru/page.php?id=98>)
20. Ядринцев, Н. М. (1891): *Сибирские инородцы, их быт и современное положение*, С. Петербург: Издание И. М. Сибиряков

21. Casanova, Pablo Gonzalez (1965): "Internal Colonialism and National Development", *Studies in Comparative International Development*, 1, (4): 27–37.
22. Etkind, Alexander (2011): *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*, London: Polity Press.
23. Hagen, Mark Von (1997): "Writing the History of Russia as Empire: The Perspective of Federalism", in: *Kazan, Moscow, St. Petersburg: Multiple Faces of the Russian Empire* (Edited by Evtuhov, Gasparov, Osipovat, Hagen), Moscow: OGI: 393–410
24. Kropotkin, Petar (1985): *Zapisi jednog revolucionara*, Beograd: Mladost (prevod s ruskog J. Široka)
25. Mohrenschildt, Dimitri von (1978): "Shchapov: Exponent of Regionalism and the Federal School in Russian History", *Russian Review*, 37, (4): 387–404.
26. Pereira, Norman (1988): "Regional Consciousness in Siberia before and after October 1917," *Revue Canadienne des Slavistes*, XXX, (1): 112–133.
27. Sleskine, Yuri (1993): "Savage Christians or Unorthodox Russians? The Missionary Dilemma in Siberia", in: *Between Heaven and Hell: The Myth of Siberia in Russian Culture* (Edited by Galya Diment and Yuri Slezkine), New York: St Martin's Press, 15–31.
28. Subotić, Milan (2006): „Male nacije: Hrohova tipologija nacionalnih pokreta”, *Filozofija i društvo*, (2): 201–230.
29. Subotić, Milan (2012): „Sibir na ruskim mentalnim mapama: imperijalni i nacionalni prostor”, *Filozofija i društvo*, XXIII (2): 205–234.
30. Sunderland, Willard (1996): "Russians into Iakuts? 'Going Native' and Problems of Russian National Identity in the Siberian North, 1870s–1914, *Slavic Review*, 55, (4): 806–825,
31. Sunderland, Willard (2010): "The Ministry of Asiatic Russia: The Colonial Office that never was but might have been", *Slavic Review*, 69, (1): 120–150.

32. Watroust, Stephen (1970): *Russia's "Land Of The Future": Regionalism And The Awakening of Siberia, 1819-1894*. Ph.D., University of Washington
33. Watroust, Stephen (1993): "The Regionalist Conception of Siberia: 1860 to 1920", in: *Between Heaven and Hell: The Myth of Siberia in Russian Culture* (edited by Galya Diment and Yuri Slezkine), New York: St Martin's Press, pp. 113–132.

SIBERIAN REGIONALISM BETWEEN NATIONAL AND IMPERIAL DISCOURSES

Summary: Dealing with the exploration of a place and functions of the “Siberia” in Russian imperial and national imaginations, the author of this article reviewed and interpreted the political ideas of the proponents of Siberian regionalism (*oblastnichestvo*). The regionalist conception of Siberia was formulated in the second part of the XIX Century and was based on a critical standpoint of Siberia’s colonial position in the Russian Empire. Regionalists (*oblasniki*) advocated Siberia’s political and economic autonomy. In contrast to the nationalist representatives of federalist ideas in Russian Empire, regionalists emphasized Siberia’s territorial (natural–geographic) integrity and special features, while describing Siberia’s population as a regional variant of the Russian people (of a particular ‘cultural-anthropologic type’). Despite early secessionist tendencies of the regionalist movement, its main political goal was the autonomy of Siberia within the Russian Empire. In the opinion of the main proponent of the movement, liberation from colonial dependence and the development of Siberia’s political and economic autonomy ultimately would be very useful for Russia itself.

Key words: Siberia, Russian Empire, colonialism, regionalism, autonomy, federalism